

Zamanın Tanıklarından Bir Örnek Sivrihisar Saat Kulesi

Erol ALTINSAPAN

*Doç.Dr.,
Anadolu Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü
Öğretim Üyesi*

Ali GERENGİ

*Öğr.Gör.,
Anadolu Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü
Öğretim Görevlisi*

İlk örneklerini Mezopotamya, Mısır, Çin ve Hindistan'da M.Ö. 3000-2000 yıllarında gördüğümüz saatleri; en basit ifade ile belirlenmiş bir başlangıca göre zamanı gösteren aletler olarak tanımlamak mümkündür. Bu ilk örnekler güneş, kum, yağ ve su ile işleyen basit aletler olarak karşımıza çıkmaktadır. Akdeniz havzası ve Uzakdoğu'da ilk örneklerini gördüğümüz ve farklı biçimlerde yapılan bu zaman göstergelerinin mekanik bir düzen içerisinde işleyen ilk örnekleri Avrupa'da karşımıza çıkmaktadır.¹

Sosyal yaşamın belirli bir düzen ve organizasyon dahilinde yürütülmesine yardımcı olan saatlerin, kentlerin bir parçası olması ve onu biçimlerden bir birim haline gelmesi ilkin XIII. yüzyıl Avrupa'sında karşımıza çıkmaktadır. Bu gelişim çizgisi içerisinde, Avrupa'da bir çok saray ve kilisenin kulelerinde görülmeye başlamıştır.²

XIII. Yüzyıl Avrupa'sında görülmeye başlayan saat kuleleri XIV. yüzyıldan sonra Avrupa'da hızla yaygınlaşmıştır. Avrupa'daki bu gelişme ancak XVI. yüzyılın sonlarında Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı bulunan bazı Balkan kentlerinde görmek mümkündür.³ Osmanlı'dan bilinen ilk örnekleri Banyaluka Ferhat Paşa Camii Saat Kulesi (1577) ile Üsküp Saat Kulesi oluşturur.⁴

XIX. Yüzyıldan sonra başta İstanbul olmak üzere Anadolu'nun muhtelif

1 Hakkı ACUN; "Anadolu Saat Kuleleri", Türkler, C. 15, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 382

2 ACUN; a. g. e. , s. 382

3 ACUN; a. g. e. , s. 383

4 Friedrich KIENITZ; Büyük Sancağın Gölgesinde, Tercüman Yayınları, İstanbul 1966, s. 3

*Sivrihisar Saat Kulesi
(Ahmet Atuk
Koleksiyonu)*

kentlerinde ortaya çıkmaya başladığı görülen saat kuleleri özellikle başkent İstanbul'da dönemin mimari anlayışına uygun olarak yapıldıkları bilinmektedir. Sultan II. Mahmut Dönemi'nde (1808-1839) Nusretiye Camii çevresinde topçu teşkilatıyla ilgili olarak yapılan bazı yapılarla birlikte bir saat kulesi inşa edilmiştir. Ayrıca, Dolmabahçe Sarayı ve camii arasında bulunan meydana da bu iki yapının mimari tarzlarına uygun olarak bir saat kulesi yerleştirilmiştir.⁵

Anadolu'da özellikle başkent dışındaki yerleşimlerde XIX. yüzyıla birlikte görülmeye başlanan saat kulelerinin hızla yaygınlaşmasına II. Abdülhamit'in Osmanlı Devleti'nin yayıldığı tüm alanlarda bulunan valilere, tahta çıkışının 25. yılı kutlamaları için buldukları kentlerde birer saat kulesi yapmaları yolunda verdiği ferman neden olmuştur.⁶

Anadolu da XIX. ve XX. yüzyıl içerisinde yapılmış olan saat kulelerinin önemli örnekleri arasında; Adana Saat Kulesi (1882), Ankara Saat Kulesi (1884), Antalya Saat Kulesi (II. Abdülhamit Dönemi), Ayvalık

Saat Kulesi (1928 ?), Balıkesir Saat Kulesi (1897), Bayburt Saat Kulesi (1924), Bergama Saat Kulesi (II. Abdülhamit Dönemi), Bilecik Saat Kulesi (1907), Burdur Saat Kulesi (1830, 1936-1937), Bursa Saat Kulesi (1904-1905), Çanakkale Saat Kulesi (1897-1898), Çankırı Saat Kulesi (1860-1866), Çorum Saat Kulesi (1896), Erzurum Saat Kulesi (1881), Gerede Saat Kulesi (1882), Göynük Saat Kulesi (?), Gümüşhacıköy Saat Kulesi (1900), İskenderun Adliye Sarayı Saat Kulesi (1925 ?), İstanbul'da Deniz Hastanesi (1827), Topخانه (Nusretiye Camii) (1848-1849), Yıldız Sarayı (1892-1893), Haydarpaşa Lisesi (1892-1894), Dolmabahçe (1890-1894), Sirkeci Garı (1890), Etfal (Çocuk) Hastanesi (1897-1898), Büyükkada (1912 ?), Boğaziçi Üniversitesi (?) Saat Kuleleri, İzmit Saat Kulesi (1902-1903), Şirinyer Saat Kulesi (1912 ?), Kastamonu Saat Kulesi (1884-1885), Kayseri Saat Kulesi (1906), Ladik Saat Kulesi (1889), Mersin Saat Kulesi (1853-1898), Merzifon Saat Kulesi (1866), Merzifon Amerikan Koleji Saat Kulesi (1919), Mudurnu Saat Kulesi (?), Muğla Saat Kulesi (1885), Niğde Saat Kulesi (1866), Safranbolu Saat Kulesi (?), Sinop Saat Kulesi (?), Sivrihisar Saat Kulesi (1900), Sungurlu Saat Kulesi (1891), Tarsus Saat Kulesi (1895), Tokat Saat Kulesi (1902), Şanlıurfa Saat

⁵ Semavi EYİCE; "Batı Sanat Akımlarının Değiştirdiği Osmanlı Dönemi Türk Sanatı", Türkler, C.15, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 307

⁶ EYİCE, a. g. e., s. 307, ACUN; a. g. e., s. 383

*Soldaki Resim,
Saat Çanının Bulunduğu
Üst Kule*

*Sağdaki Resim,
Kuzeyden Genel Görünüm*

Kulesi (1927-1945), Vezirköprü Saat Kulesi (1906-1908), Yenişehir Saat Kulesi (1935-1936), Yozgat Saat Kulesi (1908), Hamidiye Saat Kulesi (1901), Zile Saat Kulesi (1875)⁷ bulunurlar.

Günümüze ulaşan bu örneklerin dışında ayrıca varlıklarını yayınlardan öğrendiğimiz günümüze ulaşmayan 18 örnek mevcuttur.⁸

Yapılan banilerine göre (yaptıran) dört farklı grup altında toplamak mümkündür.

- 1- Bölge Valileri tarafından yaptırılanlar (Adana, Ankara, Balıkesir)
- 2- Kaymakamlar tarafından yaptırılanlar (Sungurlu, Sivrihisar)
- 3- Mutasarrıflar tarafından yaptırılanlar (İzmit, Merzifon)
- 4- Belediyeler tarafından yaptırılanlar (Bayburt, Yozgat)

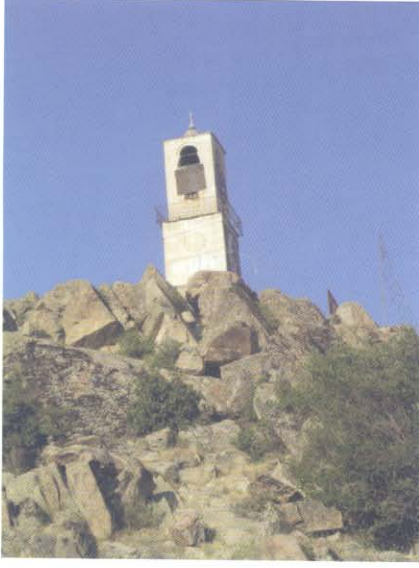
XIX. yüzyılla birlikte Osmanlı'nın modernleşme ve batı ile kurduğu ilişkilerin bir sonucu olarak Anadolu'da inşa edilen bu yapıların konumlandırılışlarında üç farklı uygulamaya gidildiği görülmektedir.⁹

- 1- Yamaçlara inşa edilenler
- 2- Kent meydanlarına inşa edilenler
- 3- Bir yapının üzerine konumlandırılarak inşa edilenler

⁷ Bu örneklerin tamamı; Hakkı ACUN; Anadolu Saat Kuleleri, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1994, s. 18-39'dan alınmıştır.

⁸ Amasya Saat Kulesi (1865), Bolu Saat Kulesi (?), Diyarbakır Saat Kulesi (1901), Edirne Saat Kulesi (1886), Erzincan Saat Kulesi (1891-1892), Gelibolu Saat Kulesi (?), Havza Saat Kulesi (?), İzmir Aya Fatma Saat Kulesi (17.yy), Konya Saat Kulesi (1872), Kütahya Saat Kulesi (19.yy sonu), Maden Saat Kulesi (1901-1902), Manisa Saat Kulesi (?), Mecitözü Saat Kulesi (1894), Samsun Saat Kulesi (?), Siirt Saat Kulesi (1905), Sivas Saat Kulesi (?), Tekirdağ Saat Kulesi (?), Van Saat Kulesi (?), (ACUN; a. g. e. , s. 40-45)

⁹ Hakkı ACUN; "Anadolu Saat Kuleleri", Türkler, C. 15, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 383

Batıdan Genel
Görünüm

Bu dönemde ortaya çıkan bu yeni yapı türü bir yandan kentin silüetine etkileyici düşey öğeler olarak katılırken bir yandan da kent merkezi fikrinin somut olarak hayata geçirilmesine neden olurlar.¹⁰

Günümüze ulaşan örneklerde Anadolu'da inşa edilen saat kulelerinde bulunan saatlerin işleyişleri, ayarlama sistemlerine bağlıdır. Bugün var olan örneklerden bu saatlerde üç tip ayarlama görülür. Sıklıkla saatlerin her saat başında o saatin sayısı kadar vuruş yaptıkları ya da tek vuruş yapacak şekilde ayarlandıkları görülür. İkinci işleyiş sisteminde hem saat başı çalan hem de çeyreklerde ve yarımlarda çalan örnekler teşkil eder. Daha ender olmakla birlikte üçüncü işleyiş sisteminde saat başlarında bir iki dakika ara ile saat sayısı kadar çalan örneklerde mevcuttur.¹¹

Sivrihisar Saat Kulesi

Şehrin kuzeyinde bulunan kayalıklar üzerinde yer alır. H.1318 / M.1902-1903 tarihli Ankara Salnamesi'nde saat kulesinin H.1316 / M.1900 yılında dönemin kaymakamı Mahmut Bey ve Belediye Başkanı Yüzügüllü Hacı Mehmet Efendi tarafından yaptırıldığı kaydedilmektedir.¹²

شاد واز و برده ساعت قولہسی انشا استدر ایش اوور وادن جالان کبر ساعت
جلب ایدلشدر.

(1318 tarihli Ankara Salnamesi)

Transkripsiyonu:

"şâd-ı vâz ve bir de sa'at kulesi inşâ idilmiş ve Avrupa'dan çalar kebir sa'at celb idilmiştir."

Ankara Salnamesi'ne göre saatin Avrupa'dan getirildiği anlaşılmaktadır.

Ağırlıkla çalışan saat tam ve yarımlarda 1 dakika aralıklarla iki kez saat sayısı kadar vurmaktadır. Haftada iki kez kurulan saatin, sivri kayalıklar üzerine konumlandırılan kulesi; kare prizma gövdeli ve 12 m. yüksekliğindedir. Üst üste bindirilmiş üç bölümden meydana gelen kulenin ikinci bölümünde demir parmaklıklı bir balkon oluşturulmuştur.

10 Ayla ÖDEKAN; "Mimarlık ve Sanat Tarihi", Türkiye Tarihi, Osmanlı Devleti 1600-1908, C. 3, Cem Yayınevi İstanbul 2000, s. 433

11 ACUN; a. g. e. , s. 383

12 Ankara Salnamesi 1318, s. 155

Bugün sıvalarının döküldüğü kulenin alt bölümlerinde bu bölümün moloz taş malzeme ile inşa edildiği anlaşılmaktadır

Eski fotoğraflardan ikinci bölümde dikdörtgen bir kapısı bulunduğu ve tuğla örgülü olduğu anlaşılmaktadır. Bu kapı açıklığı bugün kapatılarak bir pencereye dönüştürülmüştür.

Anahtar deliği biçiminde yapılan üst bölümünün üzeri dört yüzeyi basık bir çatı ile örtülüdür. Tepesinde alem niteliğinde bir paratoner yer alır.

Bugün sıva kaplı olan duvarlar beyaz sıva ile badanalanmıştır. Eski fotoğraflardan altta bulunan kulenin cephelerinde yuvarlak pencerelerin olduğu görülmektedir. Ancak günümüzde izleri görülen bu pencereler sonradan kapatılmıştır. Kulede bulunan saatlerden yalnızca güneyde bulunan çalışır durumdadır.

Güneyden Genel Görünüm

Kaynakça

- ACUN, Hakkı; Anadolu Saat Kuleleri, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1994
- ACUN, Hakkı; "Anadolu Saat Kuleleri", Türkler, C. 15, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002
- ALTINSAPAN, Erol; Sivrihisar'da Türk Mimarisi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 1988
- DOSTOĞLU, N. Türkün, ORAL, E.; "Bir Osmanlı Başkenti Bursa'nın Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Fiziksel Değişim Süreci", Osmanlı Mimarlığının 7 Yüzyılı "Uluslar Üstü Bir Miras"
- EYİCE, Semavi; "Batı Sanat Akımlarının Değiştirdiği Osmanlı Dönemi Türk Sanatı", Türkler, C.15, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002
- KİENİTZ, Friedrich; Büyük Sancarın Gölgesinde, Tercüman Yayınları, İstanbul, 1966
- ÖDEKAN, Ayla; "Mimarlık ve Sanat Tarihi", Türkiye Tarihi, Osmanlı Devleti 1600-1908, C. 3, Cem Yayınevi İstanbul, 2000
- ÖZALP, Tahsin; Sivrihisar Tarihi, Tam-İş Matbaası, Eskişehir, 1961